

*Floriran els ametllers, els que en fan la flor vermella,
cantaran els aucellets: la torta i la cadenera.*

EL FOLKLORE VERBAL: BALANÇ D'ACTUALITAT I LÍNIES DE FUTUR¹

JOSEP M. PUJOL
Universitat Rovira i Virgili

Verbal Folklore: A Review of Current and Future Trends

Després de fer un estat de la qüestió sobre l'estudi del folklore verbal a Catalunya (el passat i el present), l'autor traça les línies de futur de la disciplina i proposa la creació d'un paradigma comú per a la investigació folklòrica que no necessàriament inclogui les categories de «tradicional», «oral» i «popular».

Paraules clau: Folklore, etnopoètica, tradicionalitat, oralitat, popular.

After discussing the state of research on verbal folklore in Catalonia (past and present), the author draws out trends for the future of the discipline and proposes the creation of a common folk research paradigm that does not necessarily include terms such as «tradition,» «orality,» or «popular.»

Keywords: Verbal folklore, ethnopoetics, traditionality, orality, popular.

1. Avui

Si per actualitat hem d'entendre els temps en què una persona insereix els seus actes, per fer un balanç de la nostra actualitat caldrà situar en primer lloc el punt on comença l'època a la qual podem aplicar sense reserves aquest adjectiu.

Però el concepte d'actualitat és un concepte forçosament subjectiu. Actualitat, de qui? Això és el que m'haig de demanar en primer lloc.

Repassant purament de memòria el currículum d'alguns companys que ens havíem de reunir aquí hi he trobat una notable i inesperada coincidència cronològica: en Josep Crivillé, després d'haver cursat els seus estudis d'Etnomusicologia a París, obre botiga d'aquesta disciplina oficialment i per primera vegada en el curs 1979-1980 del Conservatori Municipal de Música de Barcelona; el 1980 el grup Carrutxa de Reus inicia les seves activitats, i a principis del següent es constitueix també el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona; a la Universitat de Barcelona, concretament a la seva VII Divisió, la de Tarragona, es comença a impartir oficio-

1. Amb aquesta lliçó Josep M. Pujol iniciava l'àmbit *El folklore verbal* de les Jornades d'Estudis Folklòrics, celebrades a la Universitat de Vic del 12 al 14 de desembre de 1991. Josep M. Pujol (Barcelona, 1947-2012) ha estat el folclorista català més destacat dels últims decennis. Transcripció i edició a cura d'Ignasi Roviró Alemany.

sament —perquè la matèria no és prevista en els plans d'estudi— l'assignatura d'Etnopoètica i Folklore Català, també durant el curs 1979-1980.

Però mirant més enllà dels melics aquí presents, resulta que la data de 1980 apareix també com una mena d'*annus mirabilis* folklòric una mica pertot arreu: a Menorca, el Col·lectiu Folklòric de Ciutadella estrena els seus *Quaderns Folklòrics* en aquest mateix any; a Mallorca, Gabriel Janer Manila publica el 1979 el primer volum de *Sexe i cultura a Mallorca*, que obre una producció sostinguda posteriorment, i no gaires mesos després la revista *Lluc* publica un famós número monogràfic titulat «La nostra cultura popular» (núm. 691, maig-juny 1980); les efímeres revistes *Som* i *Canya* apareixen la primera a Girona el 1980 i la segona a Barcelona el 1981; el desembre de 1981 té lloc el segon Congrés de Cultura Tradicional i Popular patrocinat pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat.

En el terreny de la lingüística i la semiòtica, en Sebastià Serrano us farà d'aquí a no gaire estona les reflexions pertinents;² a mi em bastarà remarcar només que l'exposició de la vella lingüística de la «gramàtica de frases» en una multitud de ciències del llenguatge en acció s'acosten molt al folklore —la pragmàtica, la lingüística, la lingüística textual, l'anàlisi de la conversa, etc.—, que ja va ser reconitzada entre nosaltres per Lluís V. Aracil en un article programàtic publicat el 1978 («Remarques al projecte de 'Manual de llengua catalana'»)³ que es referia precisament a un projecte innovador de Joan Solà, que volia establir també un tombant en l'estudi de la llengua.

I pel que fa als nostres veïns, els antropòlegs, altres persones podrien parlar d'aquest tema amb molta més competència que no pas jo —i recordo que la Josefa Roma, per exemple, ja ha fet bugada en alguna altra ocasió—, però crec que entre ells poden observar-se, potser més precoços i amb perfils més nítids des del punt de vista teòric en virtut de la seva més organitzada tradició acadèmica, uns símptomes semblants: el 1977 es fa a Barcelona el I Congreso Español de Antropología, l'Institut Català d'Antropologia es crea el 1978, el primer número dels *Comentaris d'Antropologia Cultural* data de 1979, els *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia* comencen el 1980 i els meus col·legues tarragonins del Departament d'Antropologia llancen el seu *Arxiu d'Etnografia de Catalunya* el 1982. I pel que toca més específicament a la seva atenció a la cultura popular, cal no oblidar que és el 1980 que en el si de l'Institut Català d'Antropologia sorgeix el Seminari de Cultura Popular i es planteja el Col·loqui sobre l'Estudi de la cultura popular a Saïfores, celebrat el juny següent.

Naturalment, amb la data que acabo de singularitzar no voldria pas amagar ni desconèixer les prehistòries ni les històries individuals de cadascú, els seus anys d'aprenentatge ni la suma dels esforços singulars (moltes vegades intensos i sostinguts) que han pogut precedir la data aproximativa de 1980. Només he tractat

2. Sebastià Serrano va fer la lliçó inaugural del tercer àmbit d'estudi de les Jornades: *El folklore no verbal*. [n. de l'e.]

3. A Lluís V. ARACIL. *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana, 1982, p. 229-247. [n. de l'e.]

de veure en quin punt de l'eix cronològic els esforços individuals havien coincidit, s'havien acumulat i havien cristal·litzat significativament en empreses d'abast més o menys col·lectiu.

La immensa majoria d'aquestes iniciatives —per no dir totes— van néixer, en el seu moment, com a empreses isolades les unes de les altres. Crec que són massa esforços repetits i massa coincidències per prendre-les a la lleugera. No puc evitar, per tant, la convicció que els deu anys que amb aquestes Jornades celebra el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona són, pam ençà pam enllà, els deu o dotze anys que cadascun de nosaltres hauria pogut celebrar pel seu compte; que sense dir-nos-ho hàgim decidit celebrar-los tots plegats m'autoritza a assumir amb propietat el pronom nosaltres i a parlar sense por de pecar d'arbitrari de la nostra actualitat i del nostre futur.

2. Ahir

En darrera instància també me'n dona raó el perfil cronològic que observo des de dalt d'aquesta tarima en les cares que em contempen; els més grans —em resisteixo a dir vells— devem estar a la ratlla dels quaranta-cinc anys i això també és significatiu. Potser formem, com a molt, dues generacions: pares i fills, però és evident que aquí no hi ha avis.

S'imposa, per tant, una segona constatació: els folkloristes dedicats al folklore no musical sorgits a l'entorn de 1980 tenim darrere nostre una enorme fractura en la tradició —situació paradoxal per a uns folkloristes.

En això no ens acompanyen els nostres companys etnomusicòlegs, que disposen d'un passat més travat. Si no m'equivoco, l'única institució a Catalunya relacionada amb el folklore que hagi funcionat ininterrompudament des de la fi de la Guerra Civil fins als nostres dies és una institució dedicada a l'estudi del folklore musical: l'Institut Espanyol de Musicologia del Consell Superior d'Investigacions Científiques, d'on procedeix en Crivillé. A València no sé pensar quina vida va tenir autènticament l'Instituto Valenciano de Musicología; els nostres col·legues de la Fonoteca de la Generalitat m'ho podran aclarir després.

Els estudiosos que havien treballat en folklore no musical en el període anterior a la Guerra Civil van extingir-se molt abans de 1980 sense que ningú no en prengués el relleu. Valeri Serra i Boldú va desaparèixer en plena guerra, el 1938; Aureli Capmany va tancar els ulls el 1954, però havia dedicat molt més a la cançó i a la dansa que a aquest tipus de folklore; Ramon Violant i Simorra, mort el 1956, s'havia ocupat de l'etnografia i els instruments de música, però no del folklore verbal (o almenys en aquest darrer sector no va difondre els seus esforços) i tampoc no va formar escola. Joan Amades —deixant de banda ara la polèmica sobre els seus mètodes i els seus resultats— va morir el 1959, quan els més grans de nosaltres devíem estar començant el batxillerat, i encara que la seva activitat publicista en totes les branques del folklore és oceànica, la seva dedicació durant la postguerra tampoc no es va esmerçar en el terreny concret del folklore verbal no musical.

Els escassos folkloristes sorgits després de la Guerra —els pares Ginard⁴ i Massot⁵ a Mallorca, el Dr. Romeu⁶ a Barcelona— continuen aquesta tradició exclusivament cançonística, amb l'única excepció, gosaria dir, del Dr. Romeu, que al costat de la seva vinculació a l'Institut de Musicologia i de la seva extraordinària dedicació al cançoner popular té treballs relacionats amb el món de la llengua. El Dr. Romeu, d'altra banda, va incorporar-nos ell tot sol a la millor tradició folklorística europea pel que fa a aquests temes, recollint, entre altres, l'experiència del mètode historicogeogràfic i aplicant-lo amb l'admirable rigor que el caracteritza a les seves investigacions sobre el mite del comte Arnau⁷ i sobre la balada dels Estudiants de Tolosa.⁸ Però és evident que una flor —o dues, si comptem la tesi doctoral de Ramona Violant, dedicada a les llegendes del matrimoni de mortal i fada—,⁹ per olorosa que sigui, no fa estiu.

3. Abans d'ahir

Si deixem la successió de les personalitats dels folkloristes, que mai no han faltat —o amb unes altres paraules: si abandonem la il·lusió que l'existència d'un folklorista ens autoritza a parlar del conreu del folklore *tout court*— i descendim a temptejar el terreny de cadascun dels grans sectors que integren el que hem anomenat, mancats d'un terme millor, «folklore verbal» i que agrupa tota l'expressió lingüística desproveïda de música (des dels proverbis fins a les rondalles), constatarem que la fractura de què parlava es produeix molt sovint, contràriament al que podria semblar a primera vista, abans (i de vegades molt abans) de 1939.

Si l'examen el fem per sectors, el balanç resulta dramàtic. En matèria de fraseologia, el repertori més extens i fiable és encara el que es troba inclòs als articles del *Diccionari català-valencià-balear*; notem que aquesta obra només té en compte molt escassament els fraseologismes pragmàtics, que són els que ens interessin ara, i que la recollida de cèdules va acabar en la pràctica a principis de 1924, cinquanta-sis anys abans del 1980. En aquest sector, que és el de les bromes i les estratègies verbals de la interacció dintre d'una parella de torns de conversa, podem dir que la tradició simplement no existeix.¹⁰ El mateix *Diccionari*, benemèrit per tants conceptes, és també el repertori més extens i fiable de paremiologia, en

4. Rafael Ginard i Bauzá (1899-1976).

5. Josep Massot i Muntaner (1941).

6. Josep Romeu i Figueras (1917-2004).

7. José ROMEU FIGUERAS. *El mito de «El Comte Arnau» en la canción popular, la tradición legendaria y la literatura*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Archivo de Etnografía y Folklore de Cataluña. Instituto Balnes de Sociología, 1948.

8. José ROMEU FIGUERAS. «Sobre una canción tradicional catalana: 'Els estudiants de Tolosa'». A: *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, VI. Madrid: Patronato Marcelino Menéndez Pelayo, 1956, p. 507-545. I també «Els estudiants de Tolosa'. Orígens, formació i transmissió d'una balada folklorica catalana». A: Josep ROMEU i FIGUERAS. *Poesia popular i literatura*. Barcelona: Curial, 1974, p. 173-232. [n. de l'e.]

9. Ramon Violant. *El matrimonio entre hada y mortal en el folklore de la zona pirenaica*. Tesi presentada a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, 1959. [n. de l'e.]

10. Afortunadament, Lluís Payrató ens n'ha donat un tractament general introductor i no fa gaire: Lluís PAYRATÓ. *Català col·loquial: aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*. València: Universitat de València. Servei de Publicacions, 1988. [n. de l'e.]

absència de la *Paremiologia comparada* de Sebastià Farnés, inèdita des de la seva mort, el 1934, després d'una temptativa fallida de publicació feta trenta anys abans, el 1913, i que va quedar reduïda al primer volum, que conté una part ínfima del total.¹¹ No puc deixar de creure que aquesta fallida tan primerenca és significativa i que el 1980 feia seixanta-set anys que l'estudi de paremiologia s'havia encallat.¹²

Els últims aplecs enigmístics recollits de fonts orals anteriors a 1980 són una col·lecció que es troba continguda —encara que amagada fóra potser una paraula més exacta— en el volum II del *Cançoner popular de Mallorca* del P. Guinard (1967) i la dels alumnes de les Escoles Nacionals Sant Josep d'Eivissa el 1972 (semblant a la que Cristòfor Martí ens va donar fa set o vuit anys al País Valencià).¹³ Però aquestes dates tan recents queden relativitzades pel fet que reprenem una tradició —si pot anomenar-se així— interrompuda vuitanta-cinc anys abans, amb un recull de Francesc Pelay Briz anterior a la guerra de Cuba, exactament el 1882. I en tots aquests casos estem parlant de reculls nets i pelats. L'únic estudi sobre enigmística folklorica que arriba a les dimensions d'un fascicle (té 40 pàgines) data de 1922 i és un treball de divulgació fet per Valeri Serra i Boldú. L'actualització metodològica d'aquest sector no ha arribat fins al llibre de Margarida Bassols, publicat l'any passat.¹⁴

La narrativa, no pel fet de ser més prestigiosa ha estat més ben servida.

La recol·lecció rondallística s'interromp, de fet, a Catalunya, el 1933 amb el divuitè i últim volum de les *Rondalles populars* de Serra i Boldú; a Mallorca acaba amb l'últim volum de les *Rondaies* de mossèn Alcover el 1931; a Menorca, el 1914 amb Andreu Ferrer i Ginard; a València, segurament una de les regions més riques i més singulars del domini català, el panorama és simplement catastròfic: el 1936, la tasca de recol·lecció es pot dir que ni tan sols havia començat.

Les Pitiüses (Eivissa i Formentera) publiquen tots els seus reculls entre el 1948 (Roure Torrent, aplegades, però, abans de la Guerra) i el 1976 (sis volumets de Joan Castelló, escalonats entre 1953 i 1976), sense que això signifiqui l'existència d'una escola de folkloristes eivissencs.

Respecte a la llegenda, no voldria fer terrorisme, però de tots els reculls anteriors a 1980 —encara que no els conec tots, és clar— només m'atreveixo a recomanar als meus alumnes un petit fascicle publicat el 1906 que paradoxalment no inclou la paraula llegenda en el seu títol: el *Petit aplech d'exemples morals* de Sara Llorens de Serra, amb pròleg de Rossend Serra i Pagès,¹⁵ i un treball sobre bruixes

11. El 1992 va sortir el primer volum. Josep M. Pujol va ser un impulsor de l'edició. Sebastià FARNÉS, *Paremiologia catalana comparada*, edició a cura de Jaume Vidal Alcover, Magí Sunyer i Josep Lluís Savall, amb la col·laboració de Josep M. Pujol. Barcelona: Columna, 1992, 805 p. Posteriorment en van sortir set volums més. [n. de l'e.]

12. Han aparegut col·leccions, com per exemple les de Miquel Fuster a Mallorca, la de Joan Pons Moya (1984), a Menorca, i la de Miquel Blanc (1983) corresponent al Matarranya; però es tracta de reculls al·luvials fets sense mètode i que no aporten cap anàlisi.

13. Cristòfor MARTÍ. *Les nostres endevinalles*. València: Bonaire, 1984. [n. de l'e.]

14. Margarida BASSOLS. *L'enigmística popular. Aproximació a les endevinalles catalanes*. València: PUV, 1991. [n. de l'e.]

15. Sara LLORENS i CARRERAS. *Petit aplech d'exemples morals*, Barcelona: Impr. de Fidel Giró, 1906. [n. de l'e.]

de Cels Gomis¹⁶ que havia quedat inèdit fins al 1987. La resta de col·leccions que he pogut examinar i avaluar són, o bé publicacions divulgatives o bé els seus defectes metodològics són tan greus que les fan inutilitzables (i més sovint totes dues coses). En aquest terreny, els fets isolats de la lectura de les tesis de Dr. Romeu i de Ramona Violant no canvien les coses ni autoritzen a parlar d'una tradició d'estudis llegendístics a Catalunya.

He parlat, és clar, de treballs que hagin arribat al públic i que estiguin per tant en situació «activa», és a dir, a disposició dels estudiosos. Els abundosos materials de Serra i Pagès, mort el 1929, estan en tràmit de catalogació al soterrani de l'Arxiu Històric de Barcelona, i la recent recuperació del fons de l'Obra del Cançoner Popular obrirà accés, possiblement, a algun material llegendístic procedent dels cursos oberts per la Institució Patxot.¹⁷

Amb tot, no voldria tancar el balanç amb la sensació d'haver pintat només el costat ombrívol del panorama, ni pretendre fer una valoració únicament negativa del que ha estat el folklore català en el passat, i d'haver estat injust respecte als nostres predecessors.

No els contemplo amb hostilitat, sinó tot el contrari: amb un profund reconeixement, i em dolc només que aquells esforços avortats misteriosament el 1882, el 1914 o el 1933, per donar algunes dates, no fossin continuats quan n'era l'hora. És evident que gràcies a ells hem adquirit una massa documental gens menyspreable, que en alguns sectors importants, a més a més, ja no podem augmentar significativament (penso en les balades i en les rondalles meravelloses, per exemple). És evident, també, que hi ha una miriada de publicacions menudes (articles, pròlegs, notes, recensions, etc.) i remarques ocasionals a l'interior d'obres d'indole molt diversa que contenen no solament dades valuoses, sinó reflexions pertinents, intel·ligents i originals. Però es tracta de material dispers en una infinitat de llocs d'accés generalment complicat, en butlletins locals de difusió extraordinàriament restringida i de títol equívoc, en revistes de vida efímera rarament presents en col·lecció completa a les nostres biblioteques públiques o en edicions d'autors: és a dir, la feina feta, quan existeix, ofereix massa sovint dificultats formidables de localització i d'integració als circuits acadèmics. Fins avui no hem estat capaços d'assumir l'heretatge dels nostres folkloristes i continuem citant en general les publicacions que van atènyer forma de llibre, però continuem ignorant la seva obra dispersa.

Espero haver-me donat a entendre malgrat les meves insuficiències expressives. El que m'interessava sobretot és remarcar com és de tènue la nostra folklorística —entre el que no vam tenir i el que tenim però no sabem i no és— si prescindim de la simple i habitual acumulació de noms i intentem arribar a les engrunes i sobretot triar el gra de la palla.

16. Cels GOMIS i MESTRE. *La Bruixa catalana: aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Alta Fulla, 1987. [n. de l'e.]

17. Aquest 2013 les Publicacions de l'Abadia de Montserrat ha acabat de publicar els 21 volums de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. [n. de l'e.]

Josep M. Pujol (Barcelona, 1947-2012) ha estat el folklorista català més destacat dels últims decennis. Foto arxiu GRFO.

4. Demà

Per a la segona part d'aquesta ponència crec que haig de començar per destacar dos fets que em semblen importants.

El primer és el de la transmutació radical del nostre paisatge folklòric. Ja fa una generació i part d'una altra que les terres catalanes han acabat el seu procés d'industrialització. La demografia s'ha renovat substancialment amb aportacions exteriors i tot demostra que el flux immigratori —com a l'Europa rica— canviarà d'origen però no s'extingirà, almenys en un futur immediat i mitjà. El folklore que van conèixer, van recollir i van intentar descriure els nostres predecessors és ja material paleontològic en la immensa majoria dels casos.

En segon lloc, la investigació folklòrica, després de múltiples esforços, ha aconseguit finalment sortir de la galleda d'escombraries de la història de les ciències i s'ha instal·lat com una disciplina autònoma dintre de les que estudien la comunicació. Ha deixat de ser, com deia Dan Ben-Amós amb un símil exacte i divertit, *the green grass at the other side of the fence*: l'herba verda a l'altra banda de la tanca que qualsevol ovella podia saltar alguna vegada per curiositat o per amantitzar la seva dieta. Per fi els folkloristes han deixat de practicar una forma miop, paternalista i obsoleta d'etnografia o de manllevar els seus instruments i les seves teories a ciències creades per enfrontar-se a un altre tipus de materials (i sobretot a un altre tipus de literatura).

En els països que ens han precedit en la transformació de la seva economia, la renovació de la investigació folklòrica es va dur a terme a principis del vintenni anterior a 1980, i allí on la tradició d'estudis folklòrics era més forta i les velles posicions més arrelades, la crisi es va fer més o menys sorollosament, com va succeir en la sessió anual de l'American Folklore Society del novembre de 1967, a Toronto, o als dos congressos bianuals de la Deutsche Volkskundliche de Würzburg, el mateix 1967 —i és una coincidència fortuïta que cal advertir—, i de Detmold, el 1969 (que va culminar amb la dimissió del president de l'Associació). Per tant, aviat farà vint-i-cinc anys que a Toronto i a Detmold va afaïçonar-se decisivament la nostra actualitat.

Situant-me en aquest context, penso que la nostra manca de tradició —la nostra manca de lligams amb els folkloristes anteriors— és més aviat un avantatge.

Un avantatge perquè ens estalvia sens dubte resistències externes, les que vindrien de l'establishment, que en el nostre cas no existeix: no haurem de matar cap pare —a menys que algú prengui com a tal el nostre publicista més prolífic en la matèria. Tot i això la batalla de la renovació caldrà lliurar-la al nostre interior, i ja se sap que els nostres pitjors crítics som sovint nosaltres mateixos.

I també simplificarà, indubtablement, l'actualització metodològica el fet que hàgim de treballar en general sobre uns materials molt diferents del que van conèixer els nostres predecessors, sense que això es pugui interpretar de cap manera com una incitació a l'oblit del nostre patrimoni folklòric històric.

Jo no em sento capacitat per parlar ara i aquí de tendències de futur: la realitat del nostre àmbit, encara que esperançadora pel fet mateix de la seva existència, és tan embrionària que no crec que permeti de concretar expectatives. En aquestes condicions m'ha semblat més útil limitar-me a reflexionar en veu alta i a expressar els meus desigs.

Les reflexions que em faig poden concretar-se en els punts següents.

Hem de netejar d'excrecències obsoletes el terreny del folklore.

És un fet que l'experiència quotidiana dels ciutadans dels països industrialitzats com el nostre desautoritza cadascun dels tres elements que componen l'expressió *tradicció oral de la pagesia* com a definició del folklore: hi ha folklore que no és tradicional, ni oral ni pagès, sinó fugaç, fotocopiats i urbà, com el *xerox-lore* que

publiquen i estudien des de fa més d'una vintena d'anys alguns folkloristes, però el prejudici arrelat que el folklore és cosa rural i vella impedeix que en general es considerin aquests i altres materials quan es parla de folklore.

La primera precaució seria, doncs, la d'oblidar tota la brossa pseudoteòrica i ideològica acumulada des dels germans Grimm fins a Joan Amades, deixar reposar en pau els jaios que contenen rondalles a la vora del foc cofats amb barretina i adoptar una nova definició que ens permeti identificar des del primer moment, es trobi on es trobi, el folklore, tot el folklore i res més que el folklore.

Crec que afortunadament aquesta definició ja existeix i que podríem partir, per començar, de la hipòtesi que el folklore no és més que un tipus de comunicació especial, configurada artísticament, i que s'utilitza per superar determinades situacions difícils, delicades o potencialment conflictives que es produeixen entre persones que estan en contacte directe.

Si ho fem, observarem que el nostre espai folklòric no coincideix del tot, ni de molt, amb el dels nostres predecessors.

Aquesta redefinició comportarà almenys dues conseqüències importants:

a) *Ens caldrà prescindir d'entrada —després veurem si en podem salvar cap— de tres conceptes cars als vells folkloristes: els de «popular», «oral» i «tradicional».*

D'aquestes tres característiques potser l'única determinable objectivament fóra la de l'oralitat, ni que fos al preu d'una exegesi bastant aprofundida dels actes comunicatius per determinar a quins dels seus elements apliquem aquest adjectiu, que en qualsevol cas s'ha de referir a alguna cosa més que al canal amb què es vehiculen.

A més a més són indubtables dues coses: (1) que l'oralitat depassa àmpliament l'àmbit del folklore (també és oral un recital de *lieder*), i (2) que l'alfabetització massiva de la població i les noves tecnologies de la comunicació han incorporat nous instruments a la interacció comunicativa dels homes; és a dir, que ara no tan sols ens parlem oralment; ens parlem també en petit grup per escrit, per telèfon, per ordinador o amb l'ajut d'una gamma creixent de ferralla electrònica i intercanviem quantitats industrials de fotocòpies.

La noció de popularitat és inaprehensible: la popularitat, a què es refereix, exactament?, a les persones que coneixen, escolten, executen o recorden un misatge concret?; la cançó improvisada per un fadrí per a una noia concreta en una sessió de ronda i que va desaparèixer immediatament no és, evidentment popular; però, no és folklòrica?; i, al capdavall, quantes persones s'han d'invocar per començar a parlar de popular?

La noció de tradició tampoc no és determinable exactament. En primer lloc, com sabrem que una cosa és tradicional la primera vegada que ens la trobem? En segon lloc, quants segons, minuts, hores, dies, mesos, anys o segles calen per convertir en tradicional coses que no ho eren? El cas que posava suara, de la cançó que neix i mor en qüestió de poques hores, com es resol? Fixem-nos, per exemple, en la ràpida caducitat de l'acudit polític, una de les armes més eficaces de la comu-

nicació folklòrica actual, o en la rapidesa amb què canvia el repertori cançonístic dels infants, sotmès a una fluctuació tutelada des de dalt per la televisió. Ahir mateix, en Jaume Ayats¹⁸ ens va donar una interessantíssima lliçó pràctica de la impossibilitat de muntar una teoria del folklore sobre la tradicionalitat, perquè, quina fóra la tradicionalitat dels eslògans de les manifestacions, que generalment només és qüestió d'algunes hores?

Per als folkloristes de filiació romàntica, *la Tradició*, amb el seu article determinat, el seu singular i la seva capacitat per adquirir una majúscula, era un concepte que unificava extenses capes de població al llarg dels segles i les convertia en anelles d'una cadena multiseccular; tradició volia dir, aleshores, allò que passa de generació en generació i de boca a orella —i per tant havia de ser popular per força.

En realitat el que succeïa era que la tradició semblava unitària i immutable, perquè les orelles del folklorista es fixaven en el seu element pròpiament literari, que era la rondallística o les balades, que per raó conjuntural de la persistència de les estructures socials de les societats agràries es perpetuava en uns mateixos tipus narratius a través dels segles i dels pobles indoeuropeus i tendia a fer creure que el folklore era una col·lecció de textos determinats que posseïen la qualitat de viatjar en el temps a cavall de la tradició. Els vells folkloristes, que es negaven a reconèixer la societat industrial, acceptaven que la condició de *folk* era un atribut permanent d'extenses capes de la població que eren dipositàries d'aquesta mena de textos.

Però els folkloristes d'ara creiem que *folk* pot ser-ho i deixar-ho de ser tothom tantes vegades com calgui al dia. És evident, per tant, que el concepte de tradició ha quedat essencialment «tocat».

b) *Ens caldrà retornar els seus drets a l'individu i atendre més als mecanismes que als continguts.*

Això significa que en el compost *folklore*, l'element *lore* ha de cedir davant de l'element *folk*.

Ara que ja sabem que és el context el que determina essencialment la *folkloricitat* d'un missatge no podem evitar de pensar que cada esdeveniment etnopoètic és un esdeveniment singular i que cadascun dels protagonistes és un creador de folklore.

18. L'aportació d'en Jaume Ayats a les Jornades d'Estudis Folklòrics va ser *El crit i el cant al carrer: els eslògans de manifestació*. A partir de materials de camp recollits a París i Barcelona durant les protestes contra la guerra del Golf Pèrsic i de les observacions realitzades també en altres manifestacions, Ayats realitzava una anàlisi dels nivells que comprèn el missatge «eslògan» (metricorítmic, melòdic, fonètic, d'organització de frases, etc.), i n'establia els comportaments que en fan un gènere tipificable a partir dels usos concrets i de la realitat de cada llengua. S'interrogava també sobre el valor il·locutori de la proliferació al carrer, amb l'eslògan com a element central, per arriscar una hipòtesi de conjunt que englobés tot el fet «manifestació» i que permetés abordar altres fenòmens propers (crits d'estadi, de míting, de grups infantils...). [n. de l'e.]

Els primers folkloristes creien que amb la publicació d'una sola versió, un conte o un relat ja quedaven descoberts, i en conseqüència s'evitava la publicació de material «inèdit». Després es va creure que el folklore també havia d'estudiar la variabilitat dels textos: cadascuna de les diferents versions d'un mateix «arque-tip». L'última gambada en aquest camí de Damasc dels folkloristes condueix a la constatació que l'oposició de textos folklòrics i textos no folklòrics per essència és falsa. Si el que constitueix un tipus de comunicació folklòrica és la seva naturalesa com a acte comunicatiu, és evident que el punt central de la nostra anàlisi s'ha de fixar aquí, i no pas exclusivament en alguns fragments de l'objecte verbal que n'és la conseqüència.

c) *La noció de tradicionalitat és utilitzable, però a condició que no l'estenguem il·legítimament a tot el folklore.*

Malgrat tot el que acabo de dir fa un moment hi ha alguna manera de concedir bel·ligerància a la noció de tradicionalitat en matèria de folklore.

En principi, la tradicionalitat es refereix a la dimensió diacrònica de certs tipus especials de missatges, potser originàriament folklòrics però que s'han recontextualitzat en l'escriptura —i des de fa alguns anys en altres formes d'enregistrament— i que per tant ja han deixat de ser folklòrics. Diguem que la tradicionalitat només podem predicar-la quan la tenim quantificada en documents fefaents, que pel fet de no provenir de la interacció d'un petit grup humà ja no és folklore, i només ens informen de la persistència de determinats fragments molt resistents que intervenen en els esdeveniments etnopoètics: el codi poètic d'un gènere, un tipus argumental concret, una determinada forma mètrica, o certs missatges de formulació fixa.

Només si fem aquesta distinció podrem aprofitar la noció de tradicionalitat evitant les fallides típiques dels mètodes que s'utilitzen per estudiar-la quan s'apliquen a tort: extrapolar-la als elements del fet folklòric dels quals no es pot predicar o renunciar, en aquest cas, a estudiar folklore.

Els meus dissenys finals es refereixen a la gestió del folklore com a ciència i poden formular-se d'aquesta manera:

Primera: els folkloristes hem d'habilitar un espai epistemològic unitari

Hem d'homogeneïtzar les nostres teories del fet folklòric. Si ens volem entendre, fins i tot, si ens volem contradir, hem de parlar el mateix llenguatge. Hem de jugar al mateix joc i amb les mateixes cartes. Això és una necessitat urgent.

No voldria que se m'entengués malament: amb això vull dir que hem d'acabar amb la dispersió teòrica i el cantonalisme que van caracteritzar la tasca dels nostres predecessors. Els fenòmens folklòrics s'han de contemplar a la llum d'una teoria general del folklore. La que sigui, però una teoria que englobi tot el que és folklore i que deixi fora el que no ho és, tant si partim de la convicció que proposo com si la neguem per proposar-ne una altra. No estic predicant, naturalment, que

ens convertim tots a una única veritat, sinó tan sols que el nostre mètode sigui aplicable a tot el que anomenem folklore.

S'ha d'haver acabat, doncs, analitzar la paremiologia sense tenir en compte per a res la resta del folklore, amb uns mètodes i uns objectius basats exclusivament en la contemplació de les parèmies. O que el que s'ocupa de les rondalles ignori les cançons que també tenen argument senzillament pel fet que són cançons i que com a tals són província d'un altre tipus de col·lega. No hi ha cap dubte que tal com estan les coses les especialitzacions no solament són legítimes, sinó necessàries, però com a punt d'arribada, no com a punt de partida.

Segona: Per al desenvolupament d'aquesta teoria general (o d'aquestes teories generals) del folklore que demanava, ens caldrà integrar les aportacions metodològiques d'altres disciplines que coincideixen parcialment amb el nostre objecte.

En els darrers anys les noves posicions en la lingüística i l'antropologia s'han apropiat a les del també nou folklore.

Ja he assenyalat abans que la gramàtica de la frase ha deixat pas a la gramàtica del discurs en acció, i en aquest punt el folklore es retroba, per exemple, amb l'etnometodologia (que no és altra cosa que l'etnografia de la comunicació oral); amb la pragmàtica, com per exemple fan veure els treballs de Maria Conca sobre paremiologia¹⁹ o el ja citat de Maria Bassols sobre enigmística; amb l'anàlisi de la conversa tal com la practica, per exemple, un Wiliam Labov,²⁰ que a mi m'han estat providencials a l'hora de destriar l'aportació oral en l'estil d'un text escrit i medieval com el llibre dels fets del rei En Jaume; amb la gramàtica textual; la poètica generativa també ha esmolat les seves armes en el camp, per exemple, de la paremiologia, a entendre la qual pot ajudar moltíssim la lògica simbòlica, com demostren les treballs de Zoltán Kanyó.²¹ Gregori Permjákov,²² d'altra banda, gràcies a la lògica simbòlica ha formulat una teoria que engloba en un mateix sistema de clixés des dels proverbis fins a certes formes de narrativa.

Els antropòlegs han enriquit molt especialment el terreny de la investigació de la interacció personal, i en aquest sentit els treballs d'Ervin Goffman²³ resulten molt suggeridors.

19. Maria CONCA. *Paremiologia*. València: Publicacions de la Universitat de València, 1990, 2a. ed. [n. de l'e.]

20. Wiliam LABOV. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1972. [n. de l'e.]

21. Zoltán KANYÓ. *Sprichwörter - Analyse einer einfachen Form*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. [n. de l'e.]

22. G. L. PERMJÁKOV. «The logical structure of some Russian riddles». A: Michael FLEISCHER. *Die Semiotik des Spruches: Kulturelle Dimensionen Moderner Sprüche (an Deutschem Und Polnischem Material)*. Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 1987. [n. de l'e.]

23. Erving GOFFMAN. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edimburgh: University of Edinburgh Social Sciences Research Centre, 1959. I *Interaction ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Doubleday Anchor books, 1967. [n. de l'e.]

Cal, em sembla, que estiguem ben oberts a les revolucions paral·leles que en aquests mateixos anys han tingut lloc en les disciplines que estudien la comunicació entre les persones i que poden alleugerir notablement la nostra tasca de redefinició metodològica.

La realització de l'últim desig que expressaré, malauradament no ens correspon (o almenys no ens correspon del tot) a nosaltres.

Al carrer hi ha una noció de folklore absolutament «folklòrica», tronada i obsoleta. 'Folklore' és un terme elàstic que inclou qualsevol cosa passada de moda —paradoxalment, almenys per a mi—, fora de context i que pot aplicar-se en la pràctica a qualsevol cosa que vagi des d'un reneç fins a la fira d'Argentona o a una actuació de qualsevol grup *folk*, si és que en queda algun. I això no és raonable.

No és que em preocupi massa què pensa la gent del carrer sobre el folklore mentre els folkloristes sapiguem efectivament què pensar-ne; un físic nuclear podria sentir la mateixa indiferència pel que fa als errors populars respecte a la seva disciplina, que suposo que són infinits. Però ell es troba segur darrere la seva càtedra, els seus manuals i entre els seus col·legues.

En el nostre cas la desorientació neix precisament de la manca d'homogeneïtzació de què parlava fa un moment. I és ben sabut que l'homogeneïtzació de les disciplines científiques només s'aconsegueix, com tot el que s'homogeneïtza dins una societat, quan s'integra en un mecanisme públic. En el nostre cas, les institucions acadèmiques: la universitat i les societats científiques.

Si hem deixat enrere els temps del folklorista isolat i francitador, si han sorgit alguns col·lectius, si l'etnomusicologia i l'etnopoètica han tret el cap tímida ment en alguns plans d'estudi i hem aconseguit de fer unes Jornades d'Estudis Folklorics, bé caldrà que el pròxim pas fos, per fi, l'accés del folklore a l'ensenyament superior i a les institucions de recerca.

Així sigui!

Moltes gràcies per la vostra atenció.